

П. В. Голобуцький

Анімізм

АНИМІЗМ (від лат. *anima, animus* – душа, дух) – віра в існування душ і духів, що управляють людьми, тваринами, предметами, явищами природи, небесними світилами тощо. Душа – субстанція якоїсь окремої істоти або предмета, дух існує самостійно, він має широку сферу дії і здатний впливати на все суще. Термін «А.» увів у наук. обіг нім. учений 18 ст. Г.-Є. Шталь. Слідом за Аристотелем він уважав, що душа – основа всіх життєвих процесів, гол. чинник життя тіла. Представник еволюц. школи в історії культури та етнографії Е. Тейлор у праці «*Primitive Culture*» («Первісне суспільство», 1871) застосував цей термін у двоякому значенні: віра в духів і початк. етап становлення релігії. На думку Тейлора, А. – це сутність первісної релігії, її «мінімум», зародок, з якого розвинулися всі реліг. вчення до найбільш складних та витончених. Його теорія широко використовувала як порівнял. метод, так і метод пережитків, суть якого в можливості відтворення живої дійсності далекого минулого на підставі архаїч. форм матеріал. культури, стародав. звичаїв та обрядів, вірувань та забобонів. Згідно з теорією Е. Тейлора, дикун розумів душу як свого двійника всередині тіла. Це була спроба пояснити такі загадкові для нього явища, як сон, хвороби, галюцинації, смерть. Подібні уявлення виникали в первісній людині й при спогляданні своєї тіні. Так відбувалася персоніфікація неживої природи, тварин. і рослин. світу, народжувалася віра в переселення душ. Прихильниками концепції Е. Тейлора були Г. Спенсер, Ш. Летурно, Ф. Боас, В. Буссе, С. Рейнах, Ф. Джевонс, Г. Вілкенс, А. Брос тощо. Але теорія А. мала і своїх опонентів; є вони і нині. Уже сучасник Тейлора, англ. натураліст Дж. Леббок, уважав, що першою стадією реліг. відчуття був атеїзм, під яким він розумів не заг. заперечення божества, а «відсутність будь-яких певних уявлень» про нього. Одні з критиків (напр., відомий австрій. етнолог В. Шмідт) дотримуються думки, що первісним народам властивий не лише А., а й уявлення про єдине божество, інші (як франц. соціолог Е. Дюркгайм) бачать слабкість позиції Тейлора в тому, що він розглядає релігію як явище індивідуал. психології і не бере до уваги її соц. підґрунтя. Франц. учений Л. Леві-Брюль доводив, що первісному світоглядові взагалі не властивий А., уявлення про «душу» і «дух», хоча йому й притаманний «динамізм» – віра в те, що в речах існує якась особлива сила, до якої причетна людина, що виявляється через посередництво шаманів, жерців. Дж. Фрейзер стверджував, що А. передував вік магії, [аніматизму](#). В Україні проблеми А. широко обговорювалися на сторінках наук. зб. «Первісне громадянство та його пережитки на

Україні» (під ред. К. Грушевської), що виходив 1926–30. Великий матеріал про вірування стародав. слов'ян, зокрема українців, містять праці укр. істориків, етнографів та археологів – М. Грушевського, Ф. Вовка, В. Хвойка, П. Єфименка, М. Сумцова, Є. Кагарова, К. Копержинського, К. Грушевської, В. Кравченка, Ф. Савченка, К. Штепи, М. Брайчевського та ін.

Рекомендована література

1. Тэйлор Э. Б. Первобытная культура: исследования развития мифологии, философии, религии, искусства и обычаев. Т. 1, 2 / Пер. с англ. С.-Петербург, 1872;
2. Липперт Ю. История культуры в отдельных очерках. С.-Петербург, 1902;
3. Вундт В. Миф и религия / Пер. с нем. С.-Петербург, 1912;
4. Боголюбов Н. Философия религии. Т. 1. К., 1915;
5. Грушевська К. Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Леві-Брюля «L'âme primitive» // Первісне Громадянство. 1930. № 4;
6. Амантурлин Ш. Б. Предрассудки и суеверия, их преодоление. Алма-Ата, 1985;
7. P. Vitebsky. Dialogues with the dead: The discussion of mortality among the Sora of Easter India. Cambridge, 1993;
8. Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу // Студії з укр. етнографії та антропології. К., 1995;
9. Моуди Р. А. Дальнейшие размышления о жизни после жизни / Пер. с англ. К., 1996;
10. Тайна смерти. Х., 1996;
11. Шаман и Вселенная в культуре народов мира. С.-Петербург, 1997;
12. Цвелев С. В. Странствия души, или Жизнь между жизнями. Д., 1998.

Бібліографічний опис:

Анімізм / П. В. Голобуцький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-44352>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).